

درام اسلامی

| جمشید ملک پور | ترجمہ فرزام حقیقی | سانس: نظریہ و اجرا |
| THE ISLAMIC DRAMA | Jamshid Malekpour | Translated by Farzam Haghighi |

فهرست |

۱۳	گفتار مترجم
۲۵	پیشگفتار
۲۶	تعزیه از منظر تئاتر
۲۹	درآمد
۳۴	یادداشت‌های درآمد
۳۷	فصل اول: ایران: زادگاه تعزیه
۵۱	یادداشت‌های فصل اول
۵۵	فصل دوم: اسلام و تعزیه
۶۵	یادداشت‌های فصل دوم
۶۹	فصل سوم: منشأ و روند شکل‌گیری تعزیه
۷۶	مراسم مذهبی پیش از اسلام
۹۲	شیعه و داستان‌ها و اشعاری در باب شهادت
۹۶	روضه خوانی و دسته‌ها

۱۰۲	نقالی و پرده‌داری
۱۰۷	موسیقی و آواز
۱۱۰	یادداشت‌های فصل سوم
۱۱۵	فصل چهارم: نمایش‌های تعزیه
۱۱۷	پیش‌واقعه
۱۲۱	واقعه
۱۲۳	گوشه
۱۲۷	شبیه‌مضحک
۱۳۲	نتیجه‌گیری
۱۳۷	یادداشت‌های فصل چهارم
۱۳۹	فصل پنجم: اجرای تعزیه
۱۵۵	صحنه
۱۵۷	صحنه‌پردازی
۱۶۴	بازیگری
۱۶۹	صحنه، اثاثیه و لباس
۱۷۴	موسیقی و آواز
۱۷۸	تکیه
۱۸۷	یادداشت‌های فصل پنجم
۱۹۱	فصل ششم: تعزیه در جهان اسلام
۱۹۹	یادداشت‌های فصل ششم
۲۰۱	فصل هفتم: تعزیه: دیروز، امروز و فردا
۲۰۶	یادداشت‌های فصل هفتم
۲۰۷	پیوست: مجموعه مجالس تعزیه
۲۰۷	مجموعه‌ی خوچکو

پیشگفتار |

آیا چیزی به عنوان «درام اسلامی» وجود دارد؟ آیا قرآن آن را نهی کرده است؟ این پرسش‌ها همواره در مباحث تئاتر بین‌الملل مطرح بوده‌اند و در جریان کار من نیز در پروژه دانشنامه جهانی تئاتر معاصر بارها و بارها مطرح شده‌اند. اما اکنون به لطف پژوهش تأثیرگذار دکتر جمشید ملک‌پور، پژوهشگر ایرانی، در کتاب بدیع و محققانه درام اسلامی، می‌توان این پرسش‌ها را به‌گونه‌ای ژرف و دقیق پاسخ داد.

بدون تردید پاسخ این پرسش‌های قدیمی «مثبت» است: «نمایش اسلامی وجود دارد»، و دکتر ملک‌پور آن را ذیل عنوان «تعزیه» بررسی کرده است.

تعزیه «نوعی نمایش آیینی» شبیه به نمایش‌های آغازین یونان باستان است، اما با بررسی دقیق‌تر، ارتباط آن با نمایش‌های اروپایی قرون وسطی و حتی عناصر نمایش‌گونه و تماشایی مراسم آیدوس مصر، که مضمون عمومی مرگ و رستاخیز اوزیریس را به تصویر می‌کشد، آشکار می‌شود. چراکه تعزیه هم نیازمند دو عنصر مشارکت و ایمان برای تحقق باورپذیری تئاتری است. در چنین رویدادهایی، مسائل دنیوی و آیینی در تخیلی که از نظر دراماتوری غنی است درهم تنیده می‌شوند. تعزیه، که ابتدا در محوطه کاروانسراها اجرا می‌شد، اکنون به عنوان آیینی اسلامی و حتی دقیق‌تر از آن به عنوان نوعی آیین مذهبی شیعی شناخته می‌شود. شیعه، دومین مذهب بزرگ اسلام، مذهب رسمی ایران است و امروزه، طبق آنچه دکتر ملک‌پور نوشته است، حدود هفتاد میلیون

الفصل اول: ایران: زادگاه تعزیه |

ایران، سرزمین آریایی‌ها، هزاران سال محل تلاقی فرهنگ‌ها بوده است. اگرچه تمدن این کشور ریشه‌ای هندواروپایی دارد، اما این سرزمین در طی سالیان متمادی همواره محل تلاقی و ترکیب تمدن‌ها و فرهنگ‌های گوناگون مشتق شده از شرق دور و خاورمیانه، و همچنین هندوستان و چین و یونان بوده است. (۱)

برای مطالعه تاریخ و فرهنگ ایران باید به خاطر داشت که مرزهای کنونی این کشور حاصل تعرضات سیاسی و نظامی دو قرن اخیر است. به‌ویژه اینکه تاریخ و فرهنگ ایران عمیقاً متأثر از حوادثی است که در زمان حکومت قاجاریان در سده‌های سیزده و چهارده اتفاق افتاده است.

فلات ایران از جنوب به خلیج فارس و دریای عمان و از شمال به دریای خزر محدود می‌شود. این فلات همچون پلی است که آسیای مرکزی و آسیای غربی را به فلات آسیای صغیر و اروپا متصل می‌کند. اگرچه تمدن ایران با ورود آریایی‌ها در حدود چهار هزار سال پیش از میلاد مسیح آغاز شد، اما در قرن نهم پیش از میلاد بود که مادها نخستین حکومت ایرانی را تأسیس کردند. دیاکو، بنیان‌گذار این سلسله، در هگمتانه، همدان امروزی، قصری با هفت دیوار ساخت که نماد منظومه شمسی بود، با خورشیدی در مرکز و سیاراتی در حول آن. این نماد بعدها نقش مهمی در مذاهب و هنرهای ایرانی ایفا کرد.

مادها برای حفاظت از قلمرو خود دائماً با پادشاهان آشوری می‌جنگیدند؛ سرانجام این سلسله در حدود ۵۵۰ پ. م به دست کوروش کبیر، که از خاندان هخامنشیان و قوم پارس بود، سرنگون شد. (۲) کوروش، رهبر نظامی‌ای بزرگ و مصلحی اجتماعی بود. گیرشمن^۱ معتقد است:

«از میان پادشاهان، عده محدودی هستند که مانند کوروش پس از خود شهرت و نامی نیک باقی گذاشته‌اند. کوروش سرداری بزرگ و پیشوای مردم بود. بخت نیز با او یاری می‌کرد. وی سخی و نیک‌خواه و آن‌قدر خردمند بود که ممالک مفتوحه را به اخذ روشی واحد ملزم ننمود، بلکه مؤسسات هریک از حکومت‌هایی را که به تاج‌وتخت خود ضمیمه می‌کرد لایتغیر باقی گذارد ... نسیمی جدید بر سراسر جهان وزیدن گرفت. او شهرها را از قربانی‌ها و قتل‌های به‌ناحق نجات بخشید، حریق شهرهای غارت‌شده را خاموش نمود و اقوام را از اسارت و بردگی آزاد کرد.» (۳)

امپراتوری هخامنشی بر سرزمین‌های پهناوری حکمرانی می‌کرد که محدوده آن از رود ایندوس^۲ در پنجاب و دامنه رشته‌کوه‌های پامیر، به یونان و کارتاژ می‌رسید. جهان متمدن در طول ۲۲۰ سال، یعنی از میانه‌های سده ششم تا پایان سده چهارم پیش از میلاد، تحت کنترل یا نفوذ هخامنشیان بود. امپراتوری هخامنشی علاوه بر آنکه عصر شکوهمند قدرت و عدالت را ساخت، موجب شکوفایی دین منحصر به فرد زرتشتی هم شد. آیین زرتشتی، که گاهی مزدیسنا خوانده می‌شود، کهن‌ترین دین ایران است که به دست زرتشت بنیان نهاده شد. (۴) سید حسین نصر درباره تأثیر ژرف آیین زرتشتی بر شکل‌گیری جامعه ایرانی نوشته است:

«تأثیر آیین زرتشت بر شکل‌گیری جنبه‌های اجتماعی، فکری و مذهبی ایران در طول چهارده قرن به قدری عمیق است که نمی‌توان آن را در هیچ مبحثی در بررسی تاریخ ایران، از زمان هخامنشیان تا طلوع اسلام، نادیده گرفت.

1. R. Girshman

2. Indus